

312

BUDAPEST

1973 APR - 11

Polgári szobaberendezés

Abban, hogy Budapest Magyarország gazdasági központjává, ezen belül legnagyobb áru- és hitelpiacává, legnagyobb iparvárosává, majd részben ennek bázisán legvárosiasabb városává is lett, ok és okozat gyanánt jelentős szerepe volt a város népességszáma erős és állandó növekedésének is.

Mert a gazdasági fejlődés központjává váló kettős városban megnyíló munkaalkalmak vállalkozó szellemű, a feudális maradványokkal terhes falusi viszonyokból kitörni akaró emberek egyre nagyobb tömegét indítják el a testvérvárosok felé. Pest-Buda 1841-ben 107 ezer főnyi lakossága 1851-re 178 ezer, 1857-re 187 ezer, 1869-re pedig — a gazdasági fejlődés hatását mindennél jobban érzékeltetve — 50%-kal: 93 ezer fővel 280 ezerre növekszik.

A Monarchia második legnagyobb városa

A növekedés arányai és abszolút számai jól érzékeltetik Pest-Buda jelentőségének, funkciójának megváltozását a monarchián belül. Abszolút számban e 12 év alatt ui. csak Bécs népessége nő a pestinél nagyobb számban (131 ezer fővel), de ez is csak 27%-os emelkedés. A birodalom osztrák részein a többi kilenc, 20 ezer lakosnál nagyobb város növekedése mindkét szempontból messze elmarad Pest-Budaé mögött. A testvérvárosok együttese (de Pest önmagában is) így 1870-re összes vetélytársát messze megelőzve lesz az Osztrák—Magyar Monarchia második, Európának 16. legnagyobb városává.

Természetesen, ez a növekedés fokozott mértékben érezhető más magyarországi városok fejlődéséhez képest. Pest-Buda a Horvátország nélküli Magyarország népességének 1857-ben még csak 1,6, de 1869-re már 2,1%-át foglalta magában. Ekkorra már csak egyetlen kerületében, a Terézvárosban több ember lakott, mint Szegeden, az ország akkor második legnagyobb városában, a Józsefvárosban is többen laktak, mint Debrecenben vagy Kecskeméten; a Király utca 7600 főnyi népességével felülmúlta Lőcsét vagy Szombathelyt, a Dob utca lakosainak száma (5400) nagyobb volt Bártfa vagy Késmárk lélekszámánál. Az utolsó évtized nagy gyarapodása csaknem egészében Pestre jut, itt is elsősorban a külvárosokra, ahol a kialakuló nagyipar pl. Kőbánya lakosságát 12 év alatt mintegy 225%-kal növeli meg. Világos, hogy e rop-

Főváros születik III.

Vörös Károly

A társadalom — statisztikákban és térképen

pant növekedés elsősorban bevándorlás következménye: 1869 végén Pest minden ezer lakosából csak 367 a bennszülött, míg 482 lakos Magyarország más megyéiből, 129 a Monarchia többi részéből (elsősorban Alsó- és Felsőausztriából, Cseh- és Morvaországból) származik. A bennszülött pestiek aránya még a „legpestibb” Józsefvárosban is csak 44, a Belvárosban mindössze 30, a csaknem kizárólag munkáslakta Kőbányán 20%.

Hazai és külföldi, közléről és távolról érkezett bevándorló tömegei révén Budapest így a városeyesítés előestéjére már valamennyi magyarországi várost minden korábnál nagyobb mértékben előzve meg, vált az ország legnagyobb, legnépesebb városává.

A proletariátus növekvő aránya

Ez a növekedés azonban nemcsak mennyiségi természetű. Nem egyszerűen több ember bevándorlásáról van szó. Az országos gazdasági központ és a fővárosi funkciók által megteremtett feltételek között ui. ez a népesség már a kapitalizmus szabályai szerint rendeződik társadalommá, e szabályoknak Magyarország minden városa közül legerősebb, legteljesebb érvényesülésével. Budapest Magyarországnak nemcsak legnagyobb, de *feudális maradványoktól legmentesebb* társadalom-szerkezetű városaként lép be egyesítésének esztendejébe. Az 1869. évi népszámlálás szerint a három város összesen közel 280 ezer lakosából a másfél-százazernyi kereső népességben belül 13 ezer önálló vállalkozó (ide számítva a kis szabót, a vegyeskereskedőt is), 4400 a szabadfoglalkozású értelmiségi és kb. 9400 a hivatalnok, illetve a nem fizikai munkát végző alkalmazott. Az ipari, legalább 2/5 részében már gyári munkások száma eléri a 65 ezret, és a mindenféle képesítés nélküli fizikai dolgozóké (részint napszámosoké, részint házicselédéké) meghaladja a további 51 ezret. A modern proletariátusnak olyan aránya ez a város kereső népességében, mely még a korabeli statisztikust is elképeszti: ehhez az arányhoz foghatót Európában nem lehet találni.

Ha e struktúra egészében már kétségtelenül polgári társadalmat tükröz is, alaposabb vizsgálata megmutatja jellegzetesen gyenge pontjait: a hatalmas proletariátus mellett a polgári középrétegek rendkívüli gyengeségét, erőtlenségét is. Az az erős középpolgári és szolid kispolgári ré-

teg, amely a szerveesebb, folyamatosabb fejlődésű európai városokban nyomban be tudott kapcsolódni a modern funkciók támasztotta új igények kielégítésébe — s így az új funkcióknak szélesebb, stabilabb társadalmi alátámasztást adott —, Pest-Budán a XIX. század közepére még alig alakult ki, és a gazdasági életnek éppen azon ágaiban volt gyenge, amelyekre a város új, központi funkciói elsősorban épültek. Így a fejlődés új szakasza e rétegeket kevésbé fejlesztette, sőt inkább gyengítette, ugyanakkor rendkívül megnövelte a nagytőke társadalomformáló lehetőségét.

Jövedelmi adók

Ezeknek az előzményeknek ismeretében már nem meglepő, hogy a testvérvárosok közül sokkal kedvezőbb helyzetű, vagyosabb Pesten is mindössze 15 ezren fizettek jövedelmi adót, közülük 12 és félezernek az évi adója 100, s ezen belül 10 ezeré, e csoport csaknem 70%-áé 50 forint alatt marad. Ez a 10%-os adókulcs mellett évi ezer, ill. 500 forint alatti, nagyon csekély adózó jövedelemre utal. A gazdaságilag önálló (bankár, gyáros, iparos, kereskedő, szabad foglalkozású értelmiségi, járadékos), a sajátosan polgári társadalomnak gerincét alkotó réteg túlnyomó hányada tehát szegényes viszonyok között él. Ezen a képen mit sem változtatnak a házbérijövedelmekre utaló adóstatistikák: ezer forint feletti házbérijövedelme alig 2700 pesti polgárnak van, s ugyanannyinak a házbérijövedelme az ezer forintot sem éri el. A szegényes viszonyokról kialakult összképet nem enyhíti — legfeljebb a vagyoni választóvonalakat teszi még élesebbé —, ha feltételezzük, hogy a jövedelem és a házbér után adózók bizonyos hányada azonos személyekből állt.

A város legvagyonosabb embereinek, legnagyobb adózóinak: a nagypolgároknak valóságos anyagi helyzete viszont meglehetősen áttekinthetetlen, mert a kezükön levő részvényekből eredő jövedelmet az illető vállalatnál mutatták ki, s ott is adóztatták. Ingatlanból és önálló gazdasági tevékenységből, értelmiségi szabadfoglalkozásból eredő jövedelem után 1873-ban Pesten 410-en (Budán csak 19-en) ezer forint feletti évi adót fizettek. E 410 polgár csaknem 700 pesti ház (csupán a 9 legnagyobb háztulajdonos összesen 36 bérháza évi kb. 600 ezer forint jövedelmet hoz), s közülük mintegy százan tagjai különböző pesti részvénytársaságok (bank, gőzma-